

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

<http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>

İlköğretim Müzik Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Görsel İmgelerin İncelenmesi*

Nesrin KALYONCU¹, Alpaslan UÇAR²

³AİBÜ Müzik Eğitimi ABD, ⁴AİBÜ Resim Eğitimi ABD,
kalyona@gmx.net, *thealpuarshoe@gmail.com*

İlk Başvuru: 18.1.2011

Yayına Kabul Tarihi: 21.6.2011

ÖZET

Bu çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ve ilköğretim öğrencileri tarafından Müzik derslerinde kullanılan çalışma kitaplarındaki görsel imgelerin analizi amaçlanmıştır. Kitaplardaki görsel imgelerin incelenmesi şu boyutlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir: Kitapların genel görsel tasarımı; görsel imge tipleri; görsel imgelerin boyut ve renk kaliteleri; görsel imgelerin müzik ders içerikleri ile ilişkisi; görsel imgelerin çalışma kitaplarındaki aktivitelerle bağlantısı; görsel imgelerin kültürel yönleri. Araştırmanın tipi doküman analizidir ve görsel imgeler nitel ve nicel açılardan irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: ilköğretim, müzik, görsel imgeler

* Bu çalışma, yazarların Tallinn/Estonya’da 1–4 Temmuz 2009 tarihleri arasında düzenlenen “*Music Inside and Outside the School*” konulu 17th EAS Conference/ISME European Regional Conference’ta sundukları ve Peter Lang Yayınevi’nin “Baltische Studien zur Erziehungs- und Sozialwissenschaft” (*Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimlerde Baltık Çalışmaları*) dizisinde “Visual images in the primary school music students’ books in Turkey” başlığıyla yayımlanan bildirilerinden hareketle oluşturulmuştur.

Visual Images In The Turkish Primary School Music Student's Books

ABSTRACT

This study focuses on analyzing the visual images of music student's books, published by the Ministry of National Education in Turkey and used by primary students in music classes. The analysis of the visual images in the music student's books will be framed by these issues: The general design of the music student's books; the types of visual images; their size and color qualities; the relations of the visual images with the content of music lessons; the connections of visual images in study activities of the music student's books; the cultural aspects of these visual images. In this aspect the research design of the study is document analysis and the collected data will be analyzed both by qualitative and quantitative methods.

Key Words: primary classes; music, visual images

GİRİŞ

Okul ders kitaplarındaki görsel imgelerin / resimlerin öğrenme-öğretme sürecinde çeşitli işlevlere sahip olduğu ve öğrenmeyi desteklediği bilinir. Kitap resimleri; “anlatan, yapılandıran, açıklayan ve biçimlendiren öğretim araçları olarak” (Gür, 2007, s. 5) içeriklerin anlaşılması ve kazandırılmasında kullanılan temel materyaller arasında yer almaktadır. Bu imgeler yardımıyla ders içerikleri görselleştirilip somutlaştırılmakta, böylece çocuklara sadece metinlerin sunduğundan daha çok boyutlu algılama imkânı sağlanabilmektedir. Çocukların okuduklarının % 10'unu, işittiklerinin % 20'sini, gördüklerinin % 30'unu ve görüp-işittiklerinin ise % 50'sini akıllarında tutabildikleri yönündeki bilgi (Rief, 1993; Güngördü, 2003); görsel imgelerin öğrenme sürecindeki önemini ve katkısını bize bir kez daha hatırlatmaktadır.

Ders kitaplarında kullanılan eğitsel görsel imgeler çeşitli biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Örneğin Scherling ve Schuckall (1992) kitap resimlerini; betimleyici resimler, mantıksal resimler, çizimler ve fotoğraflar olarak dört tipe ayırmıştır. Gür (2007) ise, anılan bu sınıflamanın yanı sıra Macaire ve Hosch'dan (1996) da yararlanarak ders kitabı resimlerini üç kategoride ele almıştır: Betimleyici, mantıksal ve analog resimler. Betimleyici resimler gerçek yaşamdaki varlık, olgu ve olaylarla doğrudan benzerliği olan her türlü görsel imgeyi içine almaktadır. Mantıksal resimler,

gerçeklikle doğrudan ilişkisi olmayan; çeşitli çizim öğelerinin kullanıldığı tablo, şema, diyagram gibi soyut ve karmaşık ilişkileri açıklayan resimlerdir. Analog resimler ise, betimlenemeyen bir durum veya olgunun biraz daha bilindik bir durum veya olguyla bağlantı kurularak açıklanmaya çalışıldığı resimlerdir.

Ders kitabı resimlerinin, metinle simetrik ilişkiye sahip olma, içeriğin kolay anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlama, konunun vurgulanacak kısımlarını öne çıkarma (Dikeç, 2004; Yılmaz, 2005) gibi eğitsel işlevleriyle birlikte; görsel kültürün aktarımı ve çocuğun estetik ihtiyaçları açısından da bazı işgörüleridir. Kitap resimleri, çocukların görsel güzellik yargısının oluşmasına da zemin hazırlar; çünkü bu imgeler çocuğun kompozisyon, doku, renk, nokta, biçim, hareket, ritim gibi temel tasarım elemanlarıyla tanışmasını ve estetik haz almasını da sağlayabilir. Bundan dolayı, ders kitapları resimlenirken çocuğun resme ilişkin gelişiminin dikkate alınması da son derece önemlidir. Tasarlanan imgelerin çocukların yaş grubuna hitap etmesi beklenir, çünkü çocukların resimleriyle profesyonel sanatçıların resimleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Örneğin, “küçük çocuklar gökyüzünü sarıya, ağacı kırmızıya boyarlar. Çünkü henüz lokal renk; nesnelere kendi görünümüne yaklaşık yapma; ton, değer ve yoğunluğu karıştırma kontrolüne ilişkin yeterlikleri gelişmiş değildir” (Hurwitz ve Day, 1995, s. 94).

Günümüzde; bilgisayarlar ve bilgi/iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler ve yaygınlaşma, diğer derslerde olduğu gibi (Yazar, 2003), şüphesiz ki müzik derslerini de görsel açıdan zenginleştirmektedir. Bununla beraber, okulların bilgi-iletişim teknolojileri açısından donanımları ve bunların öğrenme-öğretme sürecinde kullanım biçimi ile sıklığı bölgelere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir. Türkiye’de özel okullar bu açıdan güçlü donanıma sahipken; devlet okullarının bir kısmında, özellikle de kırsal ve az gelişmiş bölgelerin okullarında bulunan araç-gereçler sayı ve nitelik açısından yeterli değildir (Akpınar ve Turan, 2003). Bundan dolayı, *Müzik Ders Kitabı* ülkemizde birçok çocuk için ders içeriklerinin görselleştirilmesi ve müziksel-görsel kültürün aktarımı açısından bugün hala birinci materyaldir. Bu gerçeklik; kitaplardaki görsel imgelerin titizlikle, çok yönlü, pedagojik ilkelerden ödün verilmeksizin ve çocukların görsel-estetik ihtiyaçları da dikkate alınarak hazırlanmasını daha da gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada, yukarıdaki düşüncelerden yola çıkılarak günümüzde ilköğretim okullarının birinci kademesinde (1.-5. sınıflar) kullanılan ve bir bakıma iki sanatı, müzik ve resim sanatını buluşturan Müzik Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki görsel imgelerin çeşitli açılardan incelenmesi

amaçlanmıştır. Araştırmacılar bu bağlamda; kitaplardaki görsel imgelerin niteliklerinin tespit edilip sonuçların Milli Eğitim Bakanlığı'na rapor edilmesiyle, bu imgelerin plastik ve pedagojik değerlerine dikkat çekmek istemektedirler.

YÖNTEM

Bu çalışma tarama modelinde yapılmıştır ve araştırmanın tipi doküman analizidir. İlköğretim okullarının ilk beş sınıfında kullanılan beş adet Müzik Öğrenci Çalışma Kitabı (Yaşar vd., 2007) araştırma / tarama materyalini oluşturmaktadır. Söz konusu müzik ders kitapları 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği komisyonlarca Öğretmen Kılavuz Kitabı ve Öğrenci Çalışma Kitabı olarak her sınıf için ayrı ciltler halinde hazırlanıp yayımlanmıştır. Bu kitaplar merkezi olarak hazırlanmakta ve tüm yurttaki çocukların kullanımı için okullarda ücretsiz olarak dağıtılmaktadır.

İrdelenen kitapların sayfa sayıları, birinci sınıf 46; ikinci sınıf 68; üçüncü sınıf 44; dördüncü sınıf 35 ve beşinci sınıf 35 olmak üzere toplam 228'dir. Bu beş kitabın içerdiği görsel imgelerin tümü (toplam 742 adet) incelemeye alınmıştır.

Görsel imgelerin analizi ise aşağıdaki boyutlarla sınırlandırılmıştır: Kitapların genel görsel tasarımı; görsel imge tipleri; görsel imgelerin boyut ve renk kaliteleri; imgelerin müzik ders içerikleriyle ilişkisi; imgelerin müzik ders kitabındaki aktivitelerle ilişkisi; imgelerin kültürel içerikleri.

Araştırmacılar ilgili alan yazına da dayanarak analiz formları oluşturmuş, ardından kitaplardaki tüm imgeler yukarıdaki boyutlar çerçevesinde nicel ve nitel içerik analizine tabi tutulmuştur. Nicel verilerin işlenmesinde tanımsal istatistiklerden frekans ve yüzde, nitel verilerde ise sıralama ve sınıflama ölçekleri kullanılmıştır.

Kitapların Genel Görsel Tasarımı

İncelenen öğrenci çalışma kitapları klasik kitap biçiminde hazırlanmıştır; ilave olarak çalışma yaprakları, kaset, CD veya diğer destekleyici egzersiz ve çalışma materyallerini içermemektedir.

Kitapların genel tasarımında, sınıfları temsil etmek üzere beş pastel ara renk temel alınmıştır. Birinci sınıfı "pastel turkuvaz"; ikinci sınıfı "pastel pembe"; üçüncü sınıfı "pastel çimen yeşili"; dördüncü sınıfı "pastel eflatun" ve beşinci sınıfı da "pastel turuncu" temsil etmektedir. Temel alınan bu renkler; kitap kapağı, sayfa zemini, sayfa bantları, sayfa numaraları, tablo ve

imge kenarlıkları ile sembollerde tüm ciltlerde tutarlı olarak kullanılmışlardır.

Kitap kapaklarında ve konuların sunumunda kullanılan tipografik karakterler de standardize edilmiştir. Çalışma kitaplarının tümünde standart olarak karşımıza çıkan diğer unsurlar ise şunlardır: Her kitabın kapağında farklı bir “müziksel imge” ve “kurumsal logo”; birinci ve ikinci sayfalarda “kurum, yazar, kitap vb. tanıtımı/künye”; üçüncü sayfada “İstiklal Marşı sözleri” ve “Türk bayrağı imgesi”; dördüncü sayfada Türk ilkokullarında sabahları söylenmesi zorunlu olan “Öğrenci Andı”; beşinci sayfada Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu “Mustafa Kemal Atatürk’ün (1881–1938) portresi”; altıncı sayfa boş; yedinci sayfada sol anahtarı zemini üzerinde “İçindekiler” (4. ve 5. sınıflarda sol anahtarı eksiktir) ve sekizinci sayfada “çalışma kitabı kullanım kılavuzu”.

Görsel İmge Tipleri

Çalışma kitaplarında betimleyici görsel imgelerden fotoğraf, resim, illüstrasyon, sembol, piktogram ve stereotipler; mantıksal imgelerden ise geometrik alıştırmaya kutusu, tablo ve düşünce balonları kullanılmıştır.

Bu imgelerin yığılımları ise şöyledir (Şekil 1): İlk iki sınıfın kitaplarında illüstrasyonlar oldukça fazladır ve bunlar gerçekçi bir anlayışla yapılmışlardır. İllüstrasyonlardan sonra ise fotoğraflar ve derste yapılacak çeşitli aktiviteleri veya konuları temsil eden stereotip semboller gelmektedir. Üçüncü sınıfta fotoğraflar artış göstermekte; onları yine stereotipler izlemektedir. Dördüncü ve beşinci sınıflarda çeşitlilik azalıp stereotipler baskın olarak artmakta, son sınıfta ise bunların sayıları monotonluk yaratabilecek şekilde öne çıkmaktadır. Kitaplarda, mantıksal imgelerden geometrik egzersiz kutusu ve özellikle ikinci sınıftan itibaren de tablolar sıkça yer almaktadır.

İmge Tipleri	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		4.Sınıf		5.Sınıf	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Fotoğraf	33	23.08	50	20.58	28	24.78	11	10.01	7	5.26
İllüstrasyon	54	37.76	76	31.28	18	15.93	17	15.45	9	6.77
Resim	3	2.10	3	1.23	6	5.31	10	9.09	5	3.76
Piktogram	-	-	-	-	2	1.77	1	0.91	1	0.75
Sembol	1	0.69	3	1.23	1	0.88	-	-	-	-
Stereotip	23	16.08	49	20.16	26	23.01	52	47.27	85	63.91
Geometrik egzersiz kutusu	17	11.89	18	7.41	12	10.62	2	1.82	12	9.02
Tablo	6	4.20	38	15.64	20	17.70	17	15.45	14	10.53
Düşünce balonu	6	4.20	6	2.47	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	143	100	243	100	113	100	110	100	133	100

Şekil 1: Kitaplardaki Görsel İmge Tiplerinin Sınıflara Göre Dağılımı

Görsel İmgelerin Boyut ve Renk Kaliteleri

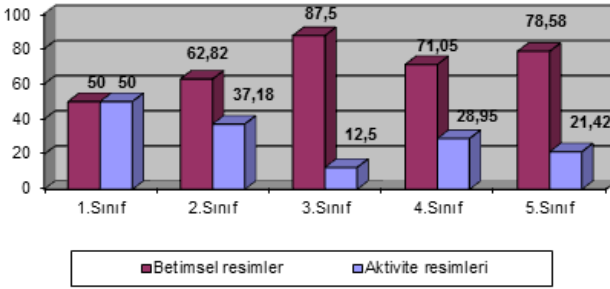
Görsel imgeler kitaplara çok çeşitli kompozisyonlarda yerleştirilmiş, sayfanın her yönünde ve farklı büyüklüklerde kullanılmışlardır. Çalışma kitaplarında yer alan imgeler, çocukların kolaylıkla algılayabileceği boyutlarda tasarlanmıştır ve bu durum tüm sınıfların kitaplarında tutarlıdır. İmgelerin boyutları kitap sayfa boyutlarıyla orantılıdır ve bu da tüm ciltlerde genel bir eğilimdir. Yine, kitap sayfalarında metinler ve yerleştirilen imgeler arasında da denge sağlanmıştır. Bununla beraber genel eğilimi bozmamakla birlikte- bazı sayfalara konuyla ilişkisiz olarak serpiştirilen semboller ve stereotipler kompozisyondaki dengeyi bozmaktadır ve algıda seçiciliğe de karşı etki yapabilir.

Tüm ciltlerdeki görsel imgeler renk kullanımı açısından incelendiğinde ise aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- İmgelerin tamamına yakını renkli olup, çok az sayıda (toplam 8 adet), numune şeklinde siyah-beyaz imge bulunmaktadır.
- İmgelerde bütün ana ve ara renkler kullanılmıştır ve belli renklere yığılım bulunmamaktadır.
- Tüm ciltlerde sıcak (sarı, kırmızı, turuncu) ve soğuk renkler (mavi, yeşil, mor) kullanılmıştır; bununla beraber sıcak renk kullanımına eğilimden söz edilebilir.
- İmgelerin renk tonlamalarındaki değerler genellikle düşüktür.
- İmgelerde zıt renk (kırmızı-yeşil; mavi-turuncu; sarı-mor) kullanımı oldukça kısıtlıdır.
- İmgelerin ışık yoğunluğu kayda değer bir biçimde azdır.
- İmgelerin baskı çözünürlük kalitesi de oldukça düşüktür

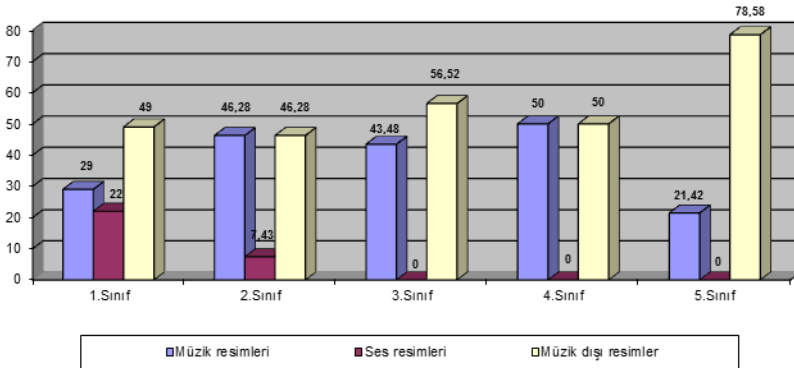
Görsel İmgelerin Müzik Ders İçerikleriyle İlişkisi

Görsel imgeler, beklendiği gibi müzik dersinin içerikleriyle ilişkilidir. Mantıksal resimler ve sürekli yinelenen stereotipler dışındaki imgeler, dersteki işlevlerine göre ikiye ayrılabilir: Dersin içeriğini açıklayan ve tamamlayan betimsel resimler ve ders aktivitelerinde kullanılması öngörülen resimler. Birinci sınıfta bu iki tipin oranı birbirine eşit iken; sınıf yükseldikçe betimsel resimlerin sayısı artmakta, aktivite resimleri ise azalmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Betimsel ve Aktivite Resimlerinin Sınıflara Göre Dağılımı

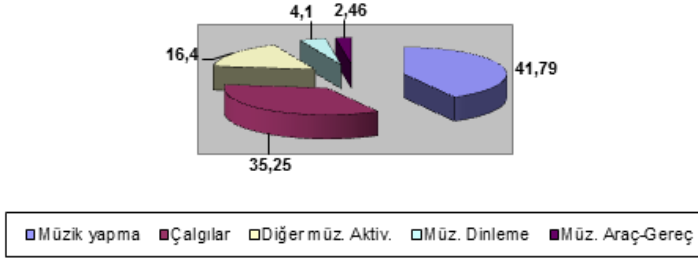
Kitaplarda müzik dersinin öğrenme alanlarına (MEB, 2006) ve konularına hizmet eden bu betimsel ve aktivite resimleri, müzikle ilişkilerine göre ise üçe ayrılabilir: Müzikle ilgili resimler, sesle ilgili resimler ve müzik dışı çeşitli konuları tasvir eden resimler (Şekil 3). Ses resimleri; sesin oluşumu, ses kaynakları ve temel ses parametreleri vb. konulara paralel olarak sadece ilk iki sınıfın kitaplarında yer almakta, sese ve müziğe yönelik temel bilgilerin kazandırılmasında merkezi bir rol oynamaktadırlar. Müzik resimleri 2.-4. sınıflarda tüm resimlerin yaklaşık yarısını oluştururken; birinci ve beşinci sınıflarda oranları düşüktür. Müzik dışı genel içerikli resimler ise daha çok şarkı veya öykü metinlerini açıklayan ve yine Hayat Bilgisi, Türkçe gibi diğer derslere paralel olarak çevreyi ve kültürü tanımada kullanılabilir resimlerdir. Tüm sınıflarda müziksel ve genel içerikli resimler arasındaki rölatif denge beşinci sınıfta bozulmakta; genel içerikli resimlerin sayısı artarken, müziksel resimler azalmaktadır.

Şekil 3: Betimsel ve Aktivite Resimlerinin Müzikle İlişkisi

Beş sınıfın kitaplarında yer alan tüm müziksel resimler ise görsel içeriklerine göre beş ana kategoriye ayrılabilir ve bunlar kullanım yoğunluğuna göre şöyle sıralanmaktadır (bkz. Şekil 4): Müzik yapan (söyleme ve çalma) kişi ve gruplar (% 41.79); çalgılar (% 35.25); dans ve müzikli oyun gibi diğer müziksel aktiviteler (% 16.4); müzik dinleme davranışları (% 4.1) ve müziksel araç-gereçler (% 2.46).

Kitaplarda sıklıkla yer alan, müzik yapmaya ve diğer müziksel aktivitelere yönelik imgelerin ağırlıklı olarak okul bağlamında resmedilmiş olması dikkati çekmektedir. Okul korusu; okul çalgı grupları; sınıfta, okul bahçesinde ve sahnesinde veya milli bayramlarda akranlarıyla müziksel aktivite veya sunum / sergileme yapan çocuklar öne çıkmaktadır.

Şekil 4: Müzik Resimlerinin İçeriği

Görsel imgelerin müzik ders içerikleriyle ilişkisi bağlamında diğer bir bulgu da şöyledir: Kitaplarda ders konularını ve aktivitelerini sinyaliz eden çok sayıda stereotip sembol kullanılmıştır. Böylece bu imgelerin şarkı söyleme, çalma, resim çizme, boşluk doldurma, düşüncelerini yazma vb. gibi çeşitli aktiviteleri çağrıştırması amaçlanmıştır. Bununla birlikte; tüm ciltlerde, “resim çizme” dışındaki diğer tüm aktivitelerin sembolleri tutarsız ve isabetsiz yerleştirilmiştir. Bir tür aktivite için, örneğin şarkı söyleme için kitabın bir kısmında aynı sembol kullanılırken; bir kısmında da aktivite aynı olduğu halde sembol değişmekte veya bazen hiç sembol kullanılmamaktadır.

Görsel İmgelerin Müzik Ders Kitabındaki Aktivitelerle İlişkisi

Daha önce de belirtildiği gibi (Şekil 2), kitaplardaki görsel imgelerin bir kısmının müzik dersi aktivitelerinde *doğrudan çalışma materyali* olarak kullanılması öngörülmektedir. Kitaplardaki açıklama ve yönergelerin incelenmesi sonucunda, resimlerle yapılması beklenen aşağıdaki etkinlik tipleri saptanmıştır:

Bilişsel ağırlıklı çalışmalar: Görsel imgeleri inceleyerek bunlar üzerinde tartışma, betimleme, teşhis etme, çoktan seçme, işaretleme veya düşünce balonlarını doldurma vb.

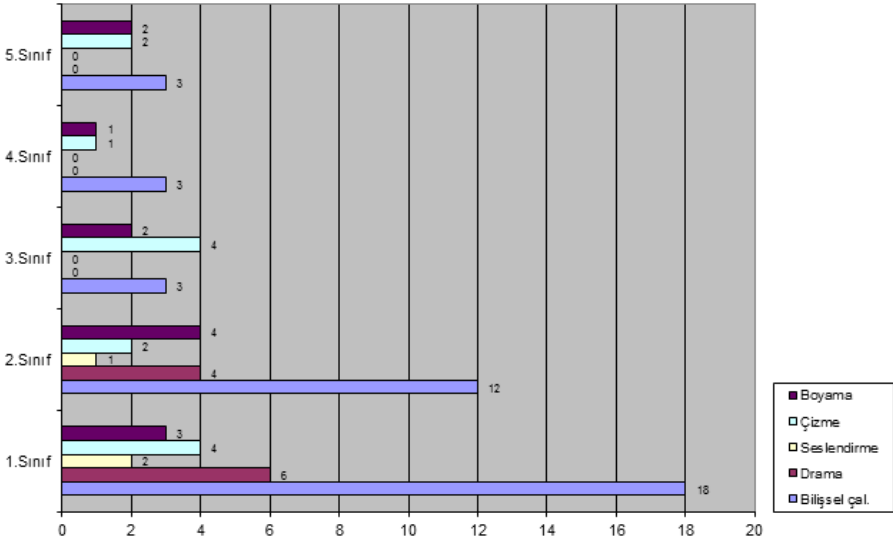
Resimlerin içeriğini dramatize etme: Resimlerde anlatılan olayı veya karakterleri canlandırma, taklit etme.

Resmi seslendirme: Resmin içerdiği ses olgularını taklit etme, resme uygun ses veya müzik bulma.

Resim boyama: Verilen imgeleri konuyla ilişkili yönergelerle göre boyama.

Resim çizme: Söylenen şarkının veya dinlenen müziğin içeriğini, kişiye uyandırdığı duyguları vb. resimle ifade etme.

Bu etkinlikler okuma-yazmanın yeni öğrenildiği ve pekiştirilmeye çalışıldığı ilk iki sınıfın kitaplarında sıklıkla yer alırken, daha sonra gittikçe azalmaktadırlar (Şekil 5). Ayrıca, ilk iki sınıfta resimlerle yapılan etkinlikler içerisinde “bilişsel ağırlıklı çalışmalar” baskındır; çünkü müziğe ilişkin temel kavramlar / bilgiler bu imgeler aracılığı ile kazandırılmaktadır.

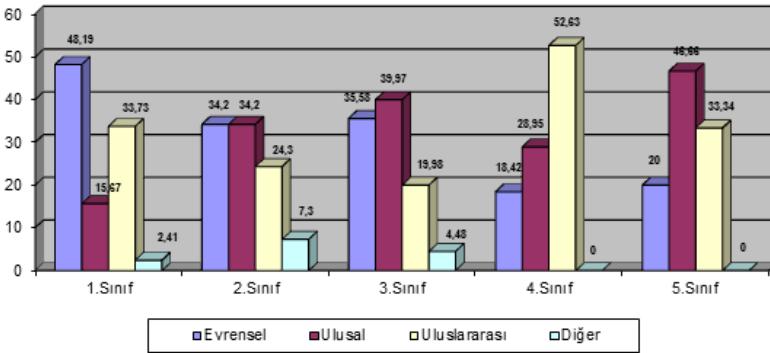

Şekil 5: Görsel İmgelerle Yapılması Öngörülen Aktiviteler ve Sınıflara Göre Sayıları

Görsel İmgelerin Kültürel İçerikleri

Kitaplardaki görsel imgelerin kültürel içerikleri ise şöyledir: Resimlerin bir bölümü herhangi bir kültürden bağımsız evrensel içerik taşımaktadırlar. Bunlar genellikle doğa tasvirleri, hayvan veya kültürel vurgusu olmayan insan figürleri, belli başlı temel insan davranışlarını yansıtan vb. resimlerdir. Geri kalan resimler ise; Türk, Avrupa ve diğer kültür çevrelerine özgü içeriklere sahiptir. Türk kültür içeriklerini taşıyanlar; çoğunlukla Türk çalgılarını, danslarını, milli bayramlarını, Atatürk'ü ve bazı mimari özellikleri betimleyen resimlerdir. Kitaplarda; Avrupa Sanat Müziği çalgıları gibi esasen Avrupa kültürüne ait, fakat dünyanın birçok ülkesinde kullanım bulan uluslararası içerikli imgeler de sık kullanılmaktadır. Bunlar dışında kalan çok az sayıdaki resim ise; Latin, Afrika veya Hint müzik kültürlerine özgü çalgıları göstermektedir.

İlk sınıfta daha çok evrensel ve uluslararası içerikli resimler kullanılmaktadır. Daha sonraki yıllarda sınıf büyüdükçe evrensel imgeler azalırken, ulusal kültürü yansıtanlar artmaktadır. Uluslararası kültür öğelerini yansıtanlar da gittikçe azalmakla birlikte, son sınıflarda yeniden dikkate değer bir artış göstermektedir (Şekil 6).

Şekil 6: Görsel İmgelerin Kültürel İçerikleri ve Sınıflara Göre Dağılımı

TARTIŞMA VE SONUÇ

İlköğretim okullarının birinci kademesinde kullanılan Müzik Dersi Öğrenci Çalışma Kitapları'nın ana renk, biçim, başlangıç sayfaları ve tipografik karakterlerinin vb. tasarımında tutarlı olarak aynı yol izlenmiş; böylece tüm sınıfların kitaplarının genel görünüşünde ortaklıklar

sağlanmıştır. Kitapların bu özelliği; çocukların ilköğretim yaşantısı boyunca tüm sınıflarda bağlantı kurarak öğretim materyaline alışmasını ve kitap içerisindeki oryantasyonlarını kolaylaştırabilir. Ayrıca, tüm ciltlerde tercih edilen ve aşırı uyarıcı olmayan pastel ara renkler de; özellikle sayfa zeminlerinde, sayfalara yerleştirilecek görsel imgelerin zıt parlak renklerine uygun bir taban oluşturabilir.

Kitaplarda yer alan görsel imge tipleri çeşitlilik göstermekle birlikte; betimsel resimlerden illüstrasyon, fotoğraf ve stereotip, mantıksal resimlerden ise tablo ve geometrik egzersiz kutusu en sık kullanılanlardır. Yine, imge tiplerinin ülkemizde daha önce kullanılan müzik ders kitaplarındaki resimlere kıyasla daha çeşitli seçildiği de gözlemlenebilir (Akkaş, 1996 ve 1997; Aydın ve Aydın 1996). Bunlara dayanarak, müzik ders kitaplarında kullanılan görsel imge tiplerinin zenginleştiğini söylemek mümkündür; fakat imge tiplerinin dengeli dağılımından söz etmek oldukça zordur.

Görsel imgelerin uygun boyutlarda tasarlanması ve tüm renklerin kullanılması olumlu bir bulgudur. Buna karşın; görsel imgelerin ışık yoğunluğu, zıtlık, ton ve çözünürlük değerleri dikkate değer biçimde düşüktür. Bu da imgelerin canlılık, parlaklık, belirginlik, etki ve çekiciliğini oldukça azaltmakta; net görülmelerini zorlaştırmakta; birçok görsel imgenin zaten pastel olan sayfa zeminleri üzerinde daha da silikleşip varlık gösterememesine sebep olmaktadır. Bu durum, özellikle çocuğun görsel algısının henüz olgunlaşmamış olduğu ilk sınıflarda (Senemoğlu, 2002) önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir de, günümüz çocuklarının toplumsal-kültürel birikimin etkili aktarıldığı kitle iletişim araçlarıyla yoğun ilişkileri (San, 2003; Kalay, 2008) düşünüldüğünde; müziksel-görsel kültürün kitaplarda bu araçlarla rekabet edemeyecek şekilde sönük sunumu, çocukların kültürel deneyim alanlarıyla ders yaşantılarının örtüşmemesi sonucunu da doğuracaktır. Tüm bu tespitler, tasarım aşamasında öğretim materyali olarak resimlerin öneminin kavranmasına karşın sadece öğrenme sürecindeki işlevsel rollerine odaklanıldığını; dikkat, ilgi ve motivasyon açısından psikolojik etkilerinin ve estetik niteliklerinin ise göz ardı edildiğini düşündürmektedir.

Görsel imgeler müzik ders içerikleriyle ilişkilerine göre, içeriği açıklayan “betimsel resimler” ve ders etkinliklerinde kullanılacak “aktivite resimleri” olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Betimsel resimler tüm sınıflarda ağırlıklı bir yere sahipken, aktivite resimlerinin oranları daha düşüktür. Betimsel resimler, müzik ve sesle ilgili olgular yanı sıra, müzik dışı çeşitli konulara ilişkin içerikler de taşımaktadırlar. Araştırmada, bu tür

genel içerikli resimlerin branşlar arası bağlantının çok güçlü olduğu ilk sınıflarda fazla olması ve gittikçe yerini müziksel resimlere bırakması beklenmiş; fakat özellikle son sınıfta bunun tersi sonuçlara ulaşılmıştır. İmgeler ve ders içerikleri ilişkisi açısından beklenmedik diğer bir sonuç da, çocukların kitap içerisindeki oryantasyonuna katkısı olan stereotip sembollerin ilk sınıflar yerine son sınıflarda baskın bir biçimde ve bazen de amaçsız kullanım bulmasıdır. Bu sonuçlar, görsel imgelerin seçimi ve ders içerikleriyle ilişkilendirilmesinin ardında gelişigüzel bir yaklaşımın yatabileceğini düşündürmektedir.

Kitaplardaki müziksel resimler “müzik yapma”, “çalgılar” “diğer müziksel aktiviteler”, “müzik dinleme davranışları” ve “müziksel araç-gereçler” olmak üzere belli başlı müziksel göstergelere sahiptirler. Böylece müzik resimleri belli içeriklerde yığılmakta, bu da müziksel kültürün görsel açıdan bütüncül değil de sınırlı bir biçimde temsil edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Kitaplardaki imgeler, genel eğilim olarak “gerçekçi” bir anlayışla çocuğun içerisinde bulunduğu doğal, kültürel ve sosyal çevreyi; özellikle de okul yaşamını yansıtmaktadırlar. Bu eğilim müziksel davranışlarla ilgili resimlerde kendisini daha da çok göstermektedir. Kanımızca bu durum; bir yandan çocukların dünyasıyla bağlantı kurma arayışının, diğer yandan da müziğin okul kültürünün ayrılmaz parçası olarak sunumunun bir sonucudur. İmgelerde baskın olan “müzik ve okul” ilişkisi; bazı çocukların fobi geliştirdiği okul atmosferini sıcak, eğlenceli ve tercih edilir sunma düşüncesinin bir sonucu da olabilir.

Kitaplardaki resimlerin katı gerçekçi bir içeriğe sahip olması, çocukların görsel ilgileri ve gelişimleri açısından da tartışmalıdır. Şöyle ki; Lowenfeld'e göre ilkökul çocukları Şematik Dönem (7–9 yaş) ve Gerçekçilik Dönemi (9–12 yaş) içerisinde bulunmaktadırlar (Lowenfeld'den akt.: Artut, 2001, s. 207). Bundan dolayı, ilk üç sınıfın kitaplarındaki imgelerin çocukların resim gelişimi veya görsel ilgileriyle çok fazla örtüşmediğini söylemek mümkündür; çünkü çocukların resimlerinde dış dünya ile diyaloglarını, gerçek iç dünyalarını ve yaşadıkları sosyal çevreyi yansıtmaları dokuz yaşından sonrasına rastlamaktadır.

Müzik dersinde “resimli aktivitelere” yer verilmesi, özellikle de okuma-yazma becerilerinin kazanıldığı ve pekiştirildiği ilk sınıflarda bilgiyi resimli çalışmalar yoluyla yapılandırma, pedagojik açıdan anlamlı ve olumlu bir sonuçtur. Çocuklarla yapılan sanat çalışmalarında çeşitli disiplinleri buluşturan çok boyutlu etkinlikler; sanat eğitimcileri tarafından önerilen,

çocukların gelişimini ve yaratıcılığını destekleyen bir yaklaşım (Hurwitz ve Day, 1995) olduğundan, bu aktiviteler oldukça isabetlidir.

Görsel imgeler sahip oldukları kültürel unsurlar açısından irdelendiğinde ise; “kültür nötr”, “ulusal”, “Avrupa/uluslar arası” ve “Avrupa dışı” kültür içerikleri taşıdıkları saptanmıştır. İmgelerde ilk sınıflarda Türk kültüründen daha ziyade kültür nötr ve uluslararası içeriklere eğilim olduğu bulunmuş ve bu sonuç, günümüzde çeşitli kültür öğelerinin sınırları aşan hareketliliğine bağlanmıştır.

Yukarıdaki sonuçlara dayanarak, Müzik Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki görsel imgelerin daha işlevsel olabilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı'na önerilerimiz şunlardır:

1. Görsel imgelerin, gelişim psikologları ve öğretmenlerle de işbirliğinde bulunarak çocuk resimlerini ve ilgilerini iyi tanıyan uzmanlarca tasarlanması; imgelerin rafineleştirilerek çocuğun algılama sürecini olumsuz etkilemeyecek şekilde geliştirilmeleri önerilmektedir.
2. Kitaplarda, özellikle ilk sınıflarda gerçekçi görsel imgelerin sık tercih edilmesi yerine; çocukların ilgisini daha çok çekebilecek, hayal gücünü ve duygu dünyalarını harekete geçirecek, meraklarını uyandırarak onları keşfetmeye yönlendirecek ve ilham kaynağı olabilecek masalsi veya hayali illüstrasyonların kullanımı özellikle önerilmektedir. Bazı ülkelerin müzik ders kitaplarında ve yardımcı kaynaklarında da karşımıza çıktığı gibi (Fischer vd., 1991; Bußmann vd., 2000; Roster ve Hoehn 2006); kitaplarda gerçek ve fantezinin birbirinden ayrılabilirdiği basit, etkili, güçlü ve sevimli resimler kullanmak, çocukların görsel algılarının uyarılmasına yardımcı olabilir.
3. Stereotip semboller, ileriki sınıflar ve yerine çocukların sembol çizmeye eğilim gösterdiği (Hurwitz ve Day 1995; Artut, 2001) ve henüz okuma-yazmayı yeni öğrendiği ilk sınıflarda işlevsel olarak kullanılmalıdır. Bunlar, her sembol belli bir konu alanını veya aktiviteyi temsil edecek şekilde tasarlanarak, çocuklara yol göstermeleri, yönlendirmeleri (Ahrlrichs, 2006) amaçlanmalıdır. Yine, aynı imgelerin aşırı tekrarı da öğrencileri sıkıp psişik bir gerginlik yaratabileceğinden, stereotipler amaçlı ve tutumlu kullanılmalıdır.
4. Müzik dışı çeşitli konuları içeren görsel imgelerle müzik resimleri arasında denge sağlanmalıdır. Ayrıca, genel içerikli

resimlerin ilk sınıflarda yoğun kullanımı *Müzik* dersinin mihver derslerle bağlantısı açısından daha anlamlı olabilir.

5. Müziksel resimlerin içerikleri çeşitlendirilmelidir. Kitaplarda, Türkiye’den ve dünyadan besteci veya icracıları; okul ortamının dışındaki diğer sanatsal ve sosyal bağlamlardaki müziksel olguları ve davranışları; çeşitli türlerden müzik gruplarını; müzik geleneklerini veya güncel müziksel gelişmeleri; kitaplarda oldukça ihmal edilen, günümüz kitle iletişim araçlarının bizlere zengin örneklerini sunduğu dünya müzik kültürlerinden başlıca örnekleri vb. yansıtan resimler de yer almalıdır. Böylece, görsel imgelerin okul içindeki ve dışındaki müziksel kültürü çeşitli yönleriyle ve bütüncül olarak yansıtmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ahlrichs, D. 2006. *Fidelio – Vorstellung eines Schulbuches für den Musikunterricht in der Grundschule*. München: Grin Verlag.
- Akkaş, S. 1996. *İlköğretim Okulları İçin Müzik Ders Kitabı*. C. 1–3. Ankara: Ocak.
- Akkaş, S. 1997. *İlköğretim Okulları İçin Müzik Ders Kitabı*. C. 4–5. Ankara: Ocak.
- Akpınar, B., Turan, M. 2003. *İlköğretim Okullarının Bilgisayar ve Donanımları Konusunda Mevcut Durumları ve Sorunlar*. Third International Educational Technology Conference and Fair. 28–30 Mayıs 2003, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs.
- Artut, K. 2001. *Sanat Eğitimi Kuram ve Yöntemleri 2*. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aydın, Ş. ve Aydın, S. 1996. *İlköğretim Müzik Ders Kitabı*. C. 1–5. İstanbul: Küre.
- Bußmann, A., Kauffmann, G., Keller, K.-H., Kerger, J. and Kist, O. 2000. *Rondo. Musiklehrgang für die Grundschule 1*. 3. Baskı. Offenburg: Mildenerger.
- Dikeç, L. 2004. *İlköğretim Okullarındaki Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılan Kitap Resimleri (İllüstrasyonlar), Teknikleri ve Öğrenmeye Katkısı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Fischer, W., Hausen, E., Jacobsen, J., Schulz, M. 1991. *Musikunterricht Grundschule*. Schülerband I. Mainz: Schott.
- Güngördü, E. 2003. Öğretimde Görsellik ve Görsel Araçlarda Bulunması Gereken Özellikler. *Milli Eğitim Dergisi*, 157, indirilme tarihi: 11 Ekim 2009, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/157/gungordu.htm>
- Gür, S. 2007. *Alltagswissen und Landeskunde in den Lehrwerken "Hier sind wir" & Hallo Freunde 8. Eine Bildanalyse im Bereich Deutsch als Fremdsprache*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Hurwitz, A. ve Day, M. 1995. *Children And Their Art*. New York: Harcourt Brace College.
- Kalay, A. 2008. *Müziğin Görseelliği*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kalyoncu, N., Uçar, A. 2011. *Visual images in the primary school music students' books in Turkey*. A. Liimets, M. Mäesalu (Eds.): *Music Inside and Outside the School*. (=Baltische Studien zur Erziehungs- und Sozialwissenschaft: 21 ss. 453–464, Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- "Macaire, D. ve Hosch, W. 1996. *Bilder in der Landeskunde*. München: Langenscheidt."
- Akt: Gür, S. 2007. *Alltagswissen und Landeskunde in den Lehrwerken "Hier sind wir" & Hallo Freunde 8. Eine Bildanalyse im Bereich Deutsch als Fremdsprache*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Mili Eğitim Bakanlığı [MEB]. 2006. *İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB.
- Rief, S. F. 1993. *How to Reach and Teach ADD/ADHD Children*. NY: Center for Applied Research in Education.
- Roster, D. ve Hoehn, D. 2006. *Kinder entdecken Künstlerinnen. Band 1: Komponistinnen entdecken*. Luxemburg: Centre d'information et de documentation des femmes Thers Bodé.
- San, İ. 2003. *Sanat Eğitimi Kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Scherling, T. ve Schuckall, H.-F. 1992. *Mit Bildern Lernen – Handbuch für den Fremdsprachenunterricht*. Berlin: Langenscheidt.

- Senemoğlu, N. 2002. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Yaşar, N., Özdemir, A., Eren, E. Ö. ve Öztürk, S. 2007. *Müzik Öğrenci Çalışma Kitabı. İlköğretim 1-5.*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Yazar, İ. 2003. *Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarına Görsel Açından Bir Yaklaşım. I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*. 15-17 Mayıs 2003, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yılmaz, A. 2005. *İlköğretim Okulları İlk Kademedede Okutulan Ders Kitaplarının Resimlemeleri Yönünden Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.